

PARTIZANSKE LIKVIDACIJE U CETINSKOM DEKANATU ZA VRIJEME DRUGOGASVJETSKOG RATA I U PORAČU (1941.-1947.)

Josip Dukić

Sveučilište u Splitu UDK: 355.1-053.99“364“(497.583Cetinska krajina)“1941/1947“
(27-774-052+27-722.5):343.611(497.583Cetinska krajina)“1944/1947“
Katolički bogoslovni fakultet u Splitu Izvorni znanstveni rad
jossd@tiscali.it Primljeno 2/2016.

Sažetak

U središtu autorova zanimanja su brojne osobe iz Cetinskog dekanata (do 14. studenoga 1954. zvao se Triljski / Sinjski dekanat) koje je za vrijeme Drugoga svjetskog rata likvidirala partizanska vojska izvan ratnih djelovanja te osobe koje su u istom dekanatu pred kraj rata i u poratnom razdoblju uglavnom pod okriljem noći mučki ubijene od strane pristaša novouspostavljene vlasti, koja je kao i partizanski pokret bila pod kontrolom Komunističke partije. Članak započinje uvodom u kojem je sabrana sva najvažnija literatura o temi stradanja. Zatim slijedi poglavlje u kojem se u tabličnom obliku donosi cjelokupan, premda još uvijek ne i konačan broj ljudi koji su u Cetinskom dekanatu stradali od svih vojski za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Članak je nastao na temelju bibliografije i arhivske građe, objavljene i neobjavljene, i upućuje na potrebu daljnjih istraživanja teme.

Ključne riječi: Cetinski dekanat, Drugi svjetski rat, poraće, partizanske likvidacije, “diktatura komesara”, “junaci noći”, popisi žrtava

UVOD

O žrtvama na području Sinja i Cetinske krajine, koje se teritorijalno gotovo podudara s Cetinskim dekanatom,¹ sve do početka demokratskih promjena u Hrvatskoj objavljena je, koliko mi je poznato, samo jedna knjiga. Autor knjige je Marinko Perić, a nosi naslov *Sinj*

¹ Splitski biskup Frane Franić je 14. studenoga 1954. preimenovao Triljski / Sinjski dekanat u Cetinski. Usp. Nadbiskupski arhiv u Splitu, Prezidijski spisi Frane Franića, 1954.-1956., *Dopis F. Franića Dekanatskom uredu Trilj*, Split, 14. XI. 1954., br. 2.

*i Cetinska krajina u borbi za slobodu.*² Knjiga je, kako autor u uvodu navodi, posvećena “30. obljetnici oslobođenja Sinja i Cetinske krajine 1944.-1974.”. Ukratko, riječ je o knjizi koja je tipičan primjer “SUBNOR-ovske historiografije”, tj. neznanstvena je i ideološki obojena. Autor u knjizi, osim što u svojem argumentiranju ne navodi korištenu literaturu i izvore, prošle događaje interpretira ideološki i vrlo pristrano, hvaleći herojstva pripadnika partizanske vojske, koja je od samog početka rata bila pod kontrolom Komunističke partije, i sotonizirajući sve njezine protivnike. Nadalje, popisuje žrtava rata koje autor donosi u knjizi nisu potpuni. Osim što na njima nema osoba s “poražene” strane, nedostaju i pojedini pripadnici partizanskog pokreta, kao i mnoge civilne žrtve čiji broj, što su najnovija istraživanja pokazala, nije bio nipošto malen, a time ni olako zanemariv.³

Od starijih historiografskih izdanja u kojima se spominju i žrtve iz Cetinske krajine, navodim i knjigu Vladimira Žerjavića *Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu*. Autor tvrdi da je u Općini Sinj, koja je u vrijeme njezina objavljivanja knjige, 1989., pokrivala cijelu Cetinsku krajinu, u Drugome svjetskom ratu od “fašističkog terora” stradalo 3226 osoba, od toga 1338 vojnika i 1888 civila. Slučajno ili ne, u taj broj autor je uključio 1350 žrtava srpske nacionalnosti, što nikako ne odgovara činjenicama, kao i brojne osobe stradale od pripadnika partizanskih postrojba u ratu, pred završetak rata i u poraću.⁴

Kao primjer ideološke komunističke selektivnosti pri popisivanju žrtava navodim i onaj vezan uz Dugopolje. Naime, u tom mjestu na pločama “partizanskog” spomenika u središtu sela urezana su godine 1971. imena 209 žrtava rata, od kojih je 77 pripadalo partizanskim jedinicama, a 132 bili su civili. Istražujući taj dio dugopoljske prošlosti, Blanka Matković i autor ovog teksta otkrili su da je

² Turističko društvo “Cetinska krajina”, Turist biro “Alkar” - Sinj, Sinj, 25. X. 1974.

³ Sličnim ideološkim razlozima vođeni su u svojem radu i članovi triju Komisija za istraživanje žrtava koje su uspostavljene pri kraju i nakon Drugoga svjetskog rata. Prvi popis sastavila je Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Komisiju je osnovalo Predsjedništvo ZAVNOH-a 18. svibnja 1944., a djelovala je do veljače 1947. godine. Projekt sastavljanja drugog popisa potaknuo je i vodio Glavni odbor Saveza boraca Narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije 1950. godine. Naposljetku, rad na trećem popisu povjeren je odlukom vlade SFRJ od 10. lipnja 1964. Saveznoj komisiji za popis žrtava rata 1941.-1945. godine. Ni jedan od tri postojeća popisa žrtava nije cjelovit. Na njima nedostaju osobe koje su ubili pripadnici partizanskih postrojbi za vrijeme rata i u poraću.

⁴ Jugoslavensko viktimoško društvo, Zagreb, 1989., 159, 168.

broj stradalih iz mjesta bio daleko veći. Utvrdili su da je riječ o 445 osoba, od kojih imena čak 236 osoba nisu stavljena na spomenik. Zanimljiv je i podatak da na dugopoljskim pločama nedostaju imenâ 17 pripadnika partizanskih postrojbi i 51 civilne osobe. Danas s velikom vjerojatnošću možemo pretpostaviti da razlog prešućivanju i krivotvorenju dugopoljske prošlosti leži upravo u činjenici što su pripadnici partizanske vojske odgovorni za smrt 131 osobe iz Dugopolja, bilo da je riječ o stradanjima za vrijeme rata ili u poslijeratnim likvidacijama.⁵

Urušavanjem komunističkog režima stvoreni su preduvjeti za slobodnije istraživanje ratnih i poratnih tema. Na temelju Zakona o utvrđivanju ratnih i poratnih žrtava Drugoga svjetskog rata, izglasanom godine 1991., započela je s radom Saborska komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava. Komisija je u svojem radu stavila naglasak na žrtve koje su stradale od strane partizanskih postrojba i komunističkog režima, o kojima se do tog trenutka šutjelo.⁶ Koliko mi je poznato, na području Cetinskog dekanata žrtve su, prema odobrenju Komisije, popisivali Mate Akrap i Petar Malbaša.

Važno je istaknuti da su članovi svih navedenih komisija prikupili vrijedne podatke o stradalim osobama. Dok su članovi prvih triju komisija postavili temelj za proučavanje stradalih u Cetinskom dekanatu, članovi Saborske komisije su, popisujući osobe stradale i od pripadnika partizanskih postrojbi, znatno pridonijeli napretku istraživanja. Nažalost, članovi svih navedenih komisija nedostatan su se u radu koristile postojećim arhivskim materijalom i matičnim knjigama, čime su pri sastavljanju popisa učinili brojne pogreške.

Veliki doprinos istraživanju žrtava rata i poraća u Cetinskom dekanatu dali su pojedini župnici, koji su nakon demokratskih promjena u Hrvatskoj odgovorili na poziv mjesnih biskupa i uz pomoć župljana započeli sa sastavljanjem popisa po pojedinim župama.⁷

⁵ Usp. Blanka Matković - Josip Dukić, *Dugopoljski žrtvoslov (1941.-1948.)*, Općina Dugopolje, Dugopolje, 2011. Najnovija istraživanja broja žrtava i u drugim mjestima pokazala su da primjer Dugopolja nije usamljen slučaj.

⁶ Saborska komisija za istraživanje ratnih i poratnih zločina ukinuta je 2002.

⁷ O njihovu radu vidi Josip Dukić, *Žrtve i mučenici Drugoga svjetskog rata i poraća u Splitsko-makarskoj biskupiji, Hrvatski mučenici i žrtve iz vremena komunističke vladavine*, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Zagreb, 24.-25. travnja 2012., (ur. Mile Bogović, Josip Dukić, Jure Krišto, Mato Rupić, Miljenko Stojić), Glas Koncila, Zagreb, 2013., 376-403. Za Triljski / Sinjski dekanat vidi od 387 do 392 stranice.

Zahvaljujući navedenim istraživačima tiskani su popisi žrtava, ali i neki drugi radovi o okolnostima stradanja, za sve župe Cetinskoga dekanata, i to kako slijedi: Bajagić,⁸ Bisko,⁹ Bitelić,¹⁰ Čačvina-Vrpolje,¹¹ Čaporice,¹² Dicmo Donje,¹³ Dicmo Gornje,¹⁴ Dolac Donji,¹⁵ Gala,¹⁶ Grab,¹⁷ Hrvace,¹⁸ Koprivno,¹⁹ Otok,²⁰ Potravlje,²¹ Ruda,²² Sinj,²³ Srijane-Dolac Gornji,²⁴ Strizirep,²⁵ Tjjarica,²⁶

⁸ Petar Bezina, *Župljani župa povjerenih Franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja žrtve rata 1941.-1945., 1990.-1995.*, Provincijalat franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja u Splitu, Split, 2003., 412-419; Petar Malbaša, *Komunistički zločini protiv pravde i čovječnosti, bez mjesta i godine izdanja*, 360-364.

⁹ Mate Akrap, Popis ratnih i poratnih žrtava II. svjetskog rata s područja Biska, *Politički zatvorenik*, br. 85, travanj 1999., 26-27; br. 86, svibanj 1999., 35-36; br. 87, lipanj 1999., 35-36; br. 88/89, srpanj/kolovoz 1999., 47-48.

¹⁰ P. Malbaša, *Komunistički zločini...*, str. 30-44; Ivan Kozlica, *Krvava Cetina. Masovni pokolji u cetinskome kraju i Poljicima u Drugome svjetskom ratu*, Hrvatski centar za ratne žrtve i dr., Zagreb, 2012., 269.

¹¹ Autor posjeduje kopiju popisa žrtava koju je sastavio nekadašnji župnik don Marin Matijaca; P. Malbaša, *Komunistički zločini...*, 673.

¹² Mate Akrap, Stradali u Drugome svjetskom ratu u Čaporicama, *Triljski most III* (2008) 1 (3), 78-79; M. Akrap, Stradali u Drugome svjetskom ratu u Čaporicama, *Izvori III* (2009) 1 (5), 13-16.

¹³ [Mirko Skejić, Popis nastradalih], *Jana* (2001) 1, 1-24. (Prilog); P. Malbaša, *Komunistički zločini...*, 73-93.

¹⁴ P. Malbaša, *Komunistički zločini...*, 186-189, 283-289.

¹⁵ Mirko Skejić, Poginuli u Drugome svjetskom ratu i poraču, *Poljica XXVIII* (2003), 28-41.

¹⁶ Ivan Kozlica - Petar Mravak, Stradanja u Drugome svjetskom ratu, *Gala-Gljev. Župa Svih Svetih u Splitsko-makarskoj nadbiskupiji*, (ur. Luka Tomašević), Zbornik Kačić, Split, Split - Gala, 2010., 199-211; P. Bezina, *Župljani župa...*, 420-426; P. Malbaša, *Komunistički zločini...*, 143-148, 177-180.

¹⁷ Kopija popisa žrtava koju je sastavio nekadašnji župnik fra Ivan Jukić nalazi se u posjedu autora; P. Bezina, *Župljani župa...*, 426-449; P. Malbaša, *Komunistički zločini...*, 181-185, 202-206, 269-282, 425-436, 627-630.

¹⁸ Mirko Buljac, *Hrvace. Župa Svih svetih*, Split - Hrvace, 2004., 113-120; P. Bezina, *Župljani župa...*, 449-457; P. Malbaša, *Komunistički zločini...*, 190-201.

¹⁹ P. Malbaša, *Komunistički zločini...*, 239-242.

²⁰ P. Bezina, *Župljani župa...*, 458-476. I. Kozlica, *Krvava Cetina*, 296-303.

²¹ P. Bezina, *Župljani župa...*, 478-489; P. Malbaša, *Komunistički zločini...*, 305-361, 448-457, 694-700.

²² Autor posjeduje kopiju popisa žrtava koju je sastavio nekadašnji župnik don Josip Melki; I. Kozlica, *Krvava Cetina*, 309-316; P. Malbaša, *Komunistički zločini...*, 481-515.

²³ I. Kozlica, *Krvava Cetina*, 269, 291, 316-323; P. Malbaša, *Komunistički zločini...*, 68-69, 167-176, 207-208, 219-221, 299-304, 538-546, 581-584.

²⁴ M. Skejić, Poginuli u Drugome svjetskom ratu i poraču, *Poljica XXVIII* (2003), 41-47.

²⁵ P. Malbaša, *Komunistički zločini...*, 576.

²⁶ P. Malbaša, *Komunistički zločini...*, 216-218, 588-598.

Trilj,²⁷ Trnbusi,²⁸ Turjaci,²⁹ Ugljane,³⁰ Vojnić-Gardun,³¹ Voštane-Rože,³² Vrlika,³³ Zasiok³⁴ i Zelovo.³⁵

Najveći doprinos proučavanju stradalih s područja Cetinskog dekanata dao je Ivan Kozlica, koji već godinama proučava masovna stradanja na prostoru Cetinske krajine i Poljica. On je objavio nekoliko vrijednih znanstvenih radova, a javnost je s temom žrtava prvi put upoznao objavom članka *Pokolj ispod Kamešnice u ožujku 1944. godine. Prilog rasvjetljavanju nepoznanica iz novije hrvatske povijesti*.³⁶ Potom je objavio dva monografska izdanja, *Krvava Cetina*³⁷ i *Markovića jama*.³⁸ U knjizi *Krvava Cetina* javnosti je predstavio rezultate svojega višegodišnjeg istraživanja masovnih stradanja u dva dekanata Splitsko-makarske nadbiskupije, Cetinskom i Poljičkom, s popisima stradalih i svjedočanstvima preživjelih osoba. Prema rezultatima Kozličina istraživanja u cetinskom je i poljičkom kraju za vrijeme rata stradalo je sveukupno 6315 osoba, u cetinskom kraju 5116, a u poljičkom 1199 osoba, što čini 10 % ukupnog stanovništva tog područja. U knjizi *Markovića jama* Kozlica je detaljno opisao do tada najbrutalnije likvidacije koje su počinili pripadnici

²⁷ P. Malbaša, *Komunistički zločini...*, 599-600, 623-626, 253-263; [P. Bezina], Ubijeni u Košutama u Drugome svjetskom ratu (1941.-1945.), *Fra Rafo Kalinić XII* (2001), 110-115; B. Marić - M. Marić, Košute - Kukuzovac, 24. 9. 1943. Zločin ima i lice i ime, *Triljski most I* (2006) 1 (1), 64-68.

²⁸ M. Skejić, Poginuli u Drugome svjetskom ratu i poraću, *Poljica XXVIII* (2003), 48-49.

²⁹ T. Brekalo, Žrtve rata u Turjacima (1941.-1946), *Fra Rafo Kalinić VII* (1996), 35-37; P. Bezina, *Župljani župa...*, 491-496; P. Malbaša, *Komunistički zločini...*, 606-615.

³⁰ P. Bezina, *Župljani župa...*, 497-503; P. Malbaša, *Komunistički zločini...*, 577-578, 619-622.

³¹ P. Malbaša, *Komunistički zločini...*, 149-151, 631-637; I. Kozlica, *Krvava Cetina*, 326.

³² I. Kozlica, *Krvava Cetina*, 291-295, 308, 326-335.

³³ N. N., Žrtve Drugoga svjetskog rata iz župe Vrlika, *Vrličko kolo III* (1995) 2 (7), 25-37; C. Belamarić, Žrtve župe Vrlika u II. svjetskom ratu, *Fra Rafo Kalinić VII* (1996), 44-52; C. Belamarić, Poginuli u Drugome svjetskom ratu u župi Vrlika, *Fra Rafo Kalinić VIII* (1997), 56-61; [C. Belamarić], Poginuli u Drugome svjetskom ratu u Vrlici, *Fra Rafo Kalinić IX* (1998), 61-64; P. Malbaša, *Komunistički zločini...*, 641-672; P. Bezina, *Župljani župa...*, 515-541.

³⁴ P. Malbaša, *Komunistički zločini...*, 690-693.

³⁵ P. Malbaša, *Komunistički zločini...*, 694-700.

³⁶ *Triljski most III* (2008) 1 (3), 70-77.

³⁷ I. Kozlica, *Krvava Cetina. Masovni pokolji u cetinskome kraju i Poljicima u Drugome svjetskom ratu*, Zagreb, 2012.

³⁸ I. Kozlica, *Markovića jama. Partizanski zločin u Aržanu i Podima*, Hrvatski centar za ratne žrtve i dr., Zagreb, 2014.

partizanskih postrojba u Cetinskoj krajini, točnije, u triljskom kraju. Oni su krajem svibnja i početkom lipnja 1944. likvidirali više od 120 zarobljenih domobrana i nekoliko civila, bacivši ih na Podima pokraj Graba u Markovića jamu, duboko 55 metara. Među mučki likvidiranim domobranima bilo je i nekoliko osoba iz Tijarice i obližnjeg Kamenskog.

O sudbini 25 svećenika Splitsko-makarske biskupije za vrijeme Drugoga svjetskog rata i u poraću pisalo je nekoliko autora. U arhivu Papinskog hrvatskog zavoda sv. Jeronima nalazi se jedan nedatirani popis svećenika napisan na latinskom jeziku.³⁹ Ivo Omrčanin objavio je u dva navrata popise stradalih hrvatskih svećenika, na kojima je i 16 svećenika Splitsko-makarske biskupije.⁴⁰ Don Anto Baković⁴¹ i fra Petar Bezina⁴² objavili su u svojim knjigama i popise svećenika Splitsko-makarske biskupije na kojima se nalaze 22 svećenika. U *Vjesniku Nadbiskupije splitsko-makarske* objavljen je 1990. najdetaljniji popis stradalih svećenika,⁴³ dok je najopširniji opis okolnosti stradanja 25 svećenika Splitsko-makarske biskupije objavio don A. Baković u svojem djelu *Hrvatski martirologij XX. Stoljeća*.⁴⁴

Franjevci Provincije Presvetog Otkupitelja objavili su nekoliko knjiga u kojima opisuju ratne i poratne sudbine franjevacu. Nedavno preminuli fra Petar Bezina objavio je tri knjige: *Franjevci Provincije Presvetog Otkupitelja žrtve rata 1942.-1948.*,⁴⁵ *Progoni biskupa, svećenika i redovnika Splitske metropolije i Zadarske nadbiskupije 1941.-1992.*⁴⁶ i *Župljani župa povjerenih Franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja žrtve rata 1941.-1945., 1990.-1995.*⁴⁷ Knjiga ratnih sjećanja fra Pavla Matića *Tanki sni* objavljena je u Sinju 1999.⁴⁸

³⁹ Tekst je napisan na tipkaćem stroju na dvanaest stranica. Na predlistu je rukom napisano *Sacerdotes occisi durante II. bello mundiali*. Podatci za šest splitskih svećenika nalaze se na 4., 5., 6. i 7. stranici.

⁴⁰ *Kroatische Priester ermordet von Tschetnikern und Kommunisten*, Logos, München, 1959., 23-24; *Le martyrologe croate (1940.-1951.)*, Nouvelles Éditions Latines, Paris, 1962., 27-29.

⁴¹ *Stradanja Crkve u Hrvata. Svećenici žrtve rata i poraća*, Vlastita naklada, Zagreb, 1994., 49-53.

⁴² *Progoni biskupa, svećenika i redovnika Splitske metropolije i Zadarske nadbiskupije 1941.-1992.*, Vlastita naklada, Split, 2000., 58-60.

⁴³ [Slavko Kovačić], *Naši svećenici stradali za vrijeme Drugoga svjetskog rata i prvih godina poslije njega, Vjesnik Nadbiskupije splitsko-makarske* (1990) br. 6, 11-14.

⁴⁴ *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*, Martyrium Croatiae, Zagreb, 2007.

⁴⁵ Zbornik Kačić, Split, 1995.

⁴⁶ Vlastita naklada, Split, 2000.

⁴⁷ Provincijalat franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja u Splitu, Split, 2003.

⁴⁸ Svetište Gospe Sinjske.

Franjevcima koji su službama bili vezani uz Cetinski dekanat ili su iz njega potjecali najviše se bavio fra Stjepan Čovo, koji je o toj temi objavio četiri knjige: *Fra Leonard (Miško) Bajić*,⁴⁹ *Trolist mučenika Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja*,⁵⁰ *Fra Metoda Vezilić*⁵¹ i *Franjevci žrtve Drugoga svjetskog rata i poraća u Cetinskoj krajini*.⁵²

Ovim izdanjima treba pribrojiti i romansiranu knjigu Ante Brčića *Devedeset dana od Bleiburga*, koja je, kako autor napominje, "napisana na temelju svjedočanstva Mile Brčića rođ. 1921. godine u Gali - Otok Dalmatinski, pripadnika 369. (hrvatske) legionarske divizije i sudionika Bleiburga i 'križnog puta'".⁵³

Blanka Matković i Ivan Pažanin objavili su na internetu knjigu dokumenata *Zločini i teror u Dalmaciji 1943.-1948. počinjeni od pripadnika NOV, JA, OZN-e i UDBE-e. Dokumenti*.⁵⁴ Potom je uslijedila objava druge knjiga dokumenata koji se odnose također na Dalmaciju, a koju su za tisak priredili Mate Rupić i Vladimir Geiger. Knjiga nosi naslov *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti. Dalmacija*.⁵⁵

Najnovije izdanje, osobito vrijedno za proučavanje poslijeratnih represija u Splitsko-makarskoj biskupiji, objavio je Mile Vidović 2015., a nosi naslov *Kvirin Klement Bonefačić biskup splitski i makarski za vrijeme komunističkog režima 1944.-1954*.⁵⁶

Autor ovog članka objavio je 2012. već spomenuti članak *Žrtve i mučenici Drugoga svjetskog rata i poraća u Splitsko-makarskoj biskupiji*,⁵⁷ a 2015. i drugi naslovljen *Svjedočanstva vjere u Splitsko-makarskoj biskupiji osoba stradalih od pripadnika njemačke i partizansko-komunističke vojske*.⁵⁸

⁴⁹ Služba Božja, Makarska, 2003.

⁵⁰ Franjevački samostan Sinj, Sinj, 2008.

⁵¹ Služba Božja, Makarska, 2010.

⁵² Franjevački samostan Sinj, Sinj, 2015.

⁵³ Vlastita naklada, Gala, 2009.

⁵⁴ Knjiga je objavljena u Zagrebu 2011., a može se preuzeti na internet adresi: <http://www.scribd.com/doc/56938053/Zlocini-i-Teror-u-Dalmaciji-1943-1948> (pristup 26. 2. 2016.).

⁵⁵ Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod - Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011.

⁵⁶ Crkva u svijetu, Split - Ogranak Matice hrvatske Metković, Split - Metković.

⁵⁷ *Hrvatski mučenici i žrtve iz vremena komunističke vladavine*, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Zagreb, 24.-25. travnja 2012., (ur. Mile Bogović, Josip Dukić, Jure Krišto, Mato Rupić, Miljenko Stojić), Glas Koncila, Zagreb, 2013., 376-403.

⁵⁸ *Mučeništvo i mučenički tragovi kroz hrvatsku prošlost*, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 13. ožujka 2014.,

I. NEPOTPUN POPIS STRADALIH OSOBA U CETINSKOM DEKANATU U DRUGOME SVJETSKOM RATU (1941.-1945.)

Splitsko-makarska biskupija bila je 31. prosinca 1941. podijeljena na 7 dekanata (Trogir, Split, Omiš, Makarska, Metković, Imotski, Trilj / Sinj), 27 vicedekanaata i 147 župa. Triljski / Sinjski dekanat bio sastavljen od 6 vicedekanaata i 28 župa,⁵⁹ a na čelu biskupije bio je Kvirin Klement Bonefačić (1923.-1954.).⁶⁰

DEKANAT	VICEDEKANATI (6)	ŽUPE (28)
Trilj / Sinj	Sinj (5 župa)	Sinj, Hrvace, Potravlje, Zelovo, ⁶¹ Vrljka
	Bajagić (4 župe)	Zasiok, Bitelić, Bajagić, Gala
	Grab (4 župe)	Otok, Ruda, Voštane-Rože, Grab
	Ugljane (6 župa)	Tijarica, Strizirep, Čačvina-Vrpolje, Ugljane, Čaporice, Trilj
	Dicmo Donje (6 župa)	Vojnić-Gardun, Turjaci, Bisko, Dicmo Donje, Dicmo Gornje, Koprivno
	Dolac Donji (3 župe)	Dolac Donji, Srijane-Dolac Gornji, Trnbusi

Za razliku od Triljskog / Sinjskog dekanata u kojem je, kao što je već rečeno, bilo 28 župa, današnji Cetinski dekanat obuhvaća 23 župe.⁶² Unatoč tome što će se u članku koristiti današnji

(Mile Bogović, Josip Dukić, Jure Krišto, Mate Rupić, Miljenko Stojić, ur.), Glas Koncila, Zagreb, 2015., 242-258. U istom Zborniku objavljen je i članak I. Kozlice *Svjedočanstva vjere u Splitsko-makarskoj biskupiji osoba stradalih od pripadnika talijanske i četničke vojske*, 259-267.

⁵⁹ *Status personalis et localis dioecesis Spalatensis et Makarskensis olim Salonitanae die 31 decembris 1941 Ecclesiam Catholicam gubernante Pio Papa XII*, Typis Leonianae, Spalati, 1942., 8-20.

⁶⁰ O biskupu K. K. Bonefačiću vidi: Slavko Kovačić, Dr. Kvirin Klement Bonefačić biskup splitski i makarski, *Vjesnik Splitsko-makarske biskupije* (2007) 1, 30-33; Miroslav Akmadža, Prilog poznavanju djelovanja biskupa Kvirina Klementa Bonefačića u vrijeme komunističke vlasti, *Časopis za suvremenu povijest* (2008) 3, 773-799; Mile Vidović, *Kvirin Klement Bonefačić biskup splitski i makarski za vrijeme komunističkog režima 1944.-1954.*, Split - Metković, 2015.

⁶¹ Župa Zelovo nije navedena u knjizi *Status personalis et localis dioecesis Spalatensis et Makarskensis*, što je očita pogreška priređivača.

⁶² *Telefonski imenik i adresar ustanova, osoba, župa i samostana Splitske metropolije*, (ur. Nediljko Ante Ančić, Ratomir Vukorepa), Splitsko-makarska nadbiskupija, Split, 2015. U novije vrijeme, 2012., od župe Trilj osamostalila se župa Košute pa se broj župa povećao sa 22 na 23.

naziv "Cetinski", u radu će ipak biti govora o 28 župa nekadašnjeg Triljskog / Sinjskog dekanata, u kojemu su se nalazile i župe današnjeg Poljičkoga (Dolac Donji, Srijane-Dolac Gornji, Trnbusi) i Kliškog dekanata (Bisko, Dicmo Donje, Dicmo Gornje, Koprivno). Župe današnjeg Cetinskoga dekanata obuhvaćaju područje gornjega i srednjeg toka rijeke Cetine sve od Vrlike do Trilja, dakle vrlički, sinjski i triljski kraj.

Zbog neistraženosti teme teško je u ovom trenutku sa sigurnošću ustvrditi koliko je ljudi stradalo za vrijeme Drugoga svjetskog rata na području Cetinskoga dekanata. Stoga ovdje donosimo samo približno točan broj stradalih. Konačan broj, nažalost, daleko je veći. Tablicu stradalih osoba podijeljenu po župama preuzeo sam uz neke nadopune iz svojega već spomenutog članka *Žrtve i mučenici Drugoga svjetskog rata i poraća u Splitsko-makarskoj biskupiji*.⁶³

	ŽUPE	BROJ STRADALIH	
1.	Bajagić	127	P. Bezina ⁶⁴
2.	Bisko	75	M. Akrap
3.	Bitelić	142	P. Malbaša
4.	Čačvina-Vrpolje	31	M. Matijaca
5.	Čaporice	40	M. Akrap
6.	Dicmo Donje	250	M. Skejić
7.	Dicmo Gornje	102	P. Malbaša
8.	Dolac Donji	305	Godišnjak Poljica
9.	Gala	109	I. Kozlica i P. Mravak
10.	Grab	350	I. Jukić
11.	Hrvace	147	M. Buljac
12.	Koprivno	38	P. Malbaša
13.	Otok	358	P. Bezina
14.	Potravlje	219	P. Bezina
15.	Ruda	348	J. Melki
16.	Sinj	660	P. Bezina
17.	Srijane-Dolac Gornji	82	Godišnjak Poljica
18.	Strizirep	18	P. Malbaša

⁶³ Vidi J. Dukić, *Žrtve i mučenici*, 397-398.

⁶⁴ Za P. Bezinu i sljedeće autore navedene u ovoj tablici, vidi u ovom tekstu bilješke od 8 do 35 broja.

19.	Tijarica	130	P. Malbaša
20.	Trilj	151	P. Malbaša
21.	Trnbusi	22	Godišnjak Poljica
22.	Turjaci	77	T. Brekalo
23.	Ugljane	110	P. Bezina
24.	Vojnić-Gardun	84	P. Malbaša
25.	Voštane-Rože	505	I. Kozlica
26.	Vrlika	538	Vrličko kolo
27.	Zasiok	37	P. Malbaša
28.	Zelovo	62	P. Malbaša
Sveukupno		5117	

2. PARTIZANSKE LIKVIDACIJE U RATU - DIKTATURA KOMESARA

Kao ilustraciju za ponašanje komunističke vlasti u poraću navodim riječi splitskog partizana i komunistu Ante Jurjevića “Baje”, koji je prema zapisniku sa savjetovanja oblasnih političkih sekretara Komunističke partije Hrvatske za Dalmaciju 6. veljače 1945. iznio svoje primjedbe na poslijeratno ponašanje komunistu. U Zapisniku stoji: “Drug Baja govorio o čuvanju narodne imovine. Ima mnogo slučajeva da se imovina upropaštava i da komunisti u tom prednjače. Komunisti mnogo toga zapažaju, ali ne reagiraju. Ima slučajeva da se sa radnicima slabo postupa i prisiljava da rade pod uslovima koji nisu dozvoljeni i štetni su (spavanje u vojnim radionicama). Razvila se neka vrst diktature komesara, tako da je bilo straha od kritike, jer je bilo bojazni da će se dotičnog proglasiti bundžijom. Predlaže da se ovom stane na kraj i da se ljudi ne ograničavaju u načinu života bez potrebe, jer to izaziva samo nezadovoljstvo.”⁶⁵

Brojni dokumenti potvrđuju da je “diktaturi komesara” u poratnom vremenu prethodila ona ratna diktatura, što je samo na području Cetinskoga dekanata rezultirala smrću više stotina osoba, klerika i laika. Kada su u pitanju ratne žrtve, zbog obimnosti teme bit će govora samo o onim koje su stradale izvan ratnih djelovanja.

⁶⁵ B. Matković - I. Pažanin, *Zločini i teror u Dalmaciji...*, 93, br. 7.

2.1. Likvidacije svećenika

Na području Splitsko-makarske biskupije u ratu i poraću ubijeno je sveukupno 25 biskupijskih svećenika.⁶⁶ Prvi je likvidiran don Jure Mladina, župnik Zasioka. Njega su iz mjesta u noći između 6. i 7. studenoga odveli partizani i pripadnici srpske nacionalnosti iz Zasioka te ga dan poslije u Sajkovićima (BiH) predali partizanima Cviji Oraščiću i Marku Mihaljeviću, nakon čega mu se gubi trag. Po svemu sudeći, likvidiran je 7. Studenoga.⁶⁷

Sljedeće, 1942., godine ubijeno je osam svećenika. Don Šimuna Karamana, župnika Dugopolja, partizani su likvidirali u Mosoru 4. travnja. Talijanska vojska ubila je don Stipu Vlahovića, župnika Desana, 23. lipnja. Župnika Podgrađa don Mirka Bašića ubili su partizani 20. kolovoza. Četnici pod zaštitom talijanske vojske ubili su u istom danu, 29. kolovoza, župnika Raščana don Ivana Čondića i župnika Župe Biokovske don Josipa Braenovića. Don Josipa Čulina, upravitelja župe Vojnić-Gardun, ubili su partizani ispred crkve u Vojniću 20. rujna. Umirovljenog svećenika don Marijana Radojkovića partizani su likvidirali u Biokovu 26. rujna. Četnici, također pod zaštitom talijanske vojske, ubili su 5. listopada zajedno sa sestrom don Franu Babića, župnika župe Srijane-Dolac Gornji.⁶⁸

U godini 1943. stradala su dva svećenika. Don Ivana Stanića, župnika Svinišća, odveli su partizani u Mosor i ubili ga 26. svibnja, a don Ante Rubignoni, župnik Kaštel Sućurca, poginuo je sa župljanima u crkvi 5. prosinca iste godine od anglo-američkog bombardiranja.⁶⁹

U godini 1944. ubijeno je pet svećenika. Partizani su 2. studenog odveli i negdje u Biokovu ubili don Niku Delića, generalnog provikara i dekana u Makarskoj, te don Marka Devčića, umirovljenog svećenika iz Podgore. Don Filip Mandarić, župnik Ciste Velike, likvidiran je 13. studenog u okolici Sinja s još četvoricom svećenika. Vjeroučitelja u Makarskoj don Paška Bilića ubili su partizani 25. studenog, a don Marka Luetića, župnika Kučića, otrovali su na

⁶⁶ Vidi J. Dukić, *Žrtve i mučenici...*, 400-402.

⁶⁷ O sudbini don Jure vidi: Muzej Cetinske krajine, *Grada iz II. svjetskog rata, Izvještaj Kotarske oblasti*, Sinj, 17. XI. 1941., taj. br. 1124, 2; Ojdana Koharević, *Nakon 72 godine otkrivena tajna prvog likvidiranog svećenika*, *Slobodna Dalmacija*, Split, 18. X. 2013., 15.

⁶⁸ Vidi J. Dukić, *Žrtve i mučenici...*, 400-402.

⁶⁹ Vidi J. Dukić, *Žrtve i mučenici...*, 401.

Badnjak 1944. zajedno s prijateljem u zagrebačkom stanu nekog partizanskog agenta.⁷⁰

Tijekom godine 1945. komunistička vlast dala je likvidirati pet svećenika. Don Ante Dragošević, umirovljeni župnik, ubijen je u Splitu 1.-5. ožujka, profesor don Vjekoslav Bilota u svibnju, a župnik Opuzena don Martin Gudelj Velaga u zagrebačkom logoru u lipnju. Don Kerubin Šegvić, umirovljeni profesor, strijeljan je u Zagrebu u srpnju 1945. godine, a don Ivan Sumić također u Zagrebu 13. srpnja 1945., nakon presude Vojnog suda izrečene 2. srpnja te iste godine.⁷¹

Poslije rata pod nerazjašnjenim okolnostima poginuo je 20. prosinca 1947. u vojsci u Logatecu kod Ljubljane don Ante Vojnović, župski pomoćnik Rogoznice. Don Ante Braškić, župski pomoćnik i koralni vikar u splitskoj katedrali, umro je u Splitu 30. rujna 1948. od posljedica maltretiranja pretrpljenih dok je bio župnik u Vranjicu. Župnik Vranjica don Radoslav Jerković umro je od posljedica mučenja u splitskom istražnom zatvoru 14. kolovoza 1950. godine. Ovim žrtvama možemo pribrojiti i don Petra Bašića, umirovljenog župnika, koji je umro u Splitu 22. lipnja 1951. od posljedica premlaćivanja pretrpljenog od strane komunista u Plini 1946. Godine.⁷²

STRADANJE				OKOLNOSTI STRADANJA	
Kronološki		Brojčano		Talijanske postrojbe	1
1941.	1	1941.	1	Anglo-američko bombardiranje	1
1942.	8	1947.	1	Četnici i talijanske postrojbe	3
1943.	2	1948.	1	Partizanske postrojbe	11
1944.	5	1950.	1	Komunistička vlast	9
1945.	5	1951.	1	DOB STRADALIH SVEĆENIKA	
1947.	1	1943.	2	25-40 godina	10
1948.	1	1944.	5	40-55 godina	8
1950.	1	1945.	5	55-70 godina	5
1951.	1	1942.	8	70-80 godina	2

⁷⁰ Vidi J. Dukić, *Žrtve i mučenici...*, 401-402. O sudbini don Filipa Mandarića postoji i pisano svjedočanstvo iz 1951., u posjedu autora, u kojem se navodi da su ga na prijevazu uhitili partizani rodom iz Ciste i Biorina, mučili, a potom predali u Sinj, gdje je i likvidiran.

⁷¹ Vidi J. Dukić, *Žrtve i mučenici...*, 402.

⁷² Vidi J. Dukić, *Žrtve i mučenici...*, 402.

Svi svećenici koji su stradali od pripadnika partizanskih postrojba i komunističke vlasti, izgubili su život izvan ratnih okolnosti, a trojica od njih bili su na službi u župama Cetinskoga dekanata, don Jure Mladina u Zasioku, don Josip Čulin u župi Vojnić-Gardun, a don Frane Babič, inače Slovenac, u župi Srijane-Dolac Gornji.

O stradanju u ratu i poraću franjevaca Provincije Presvetog Otkupitelja čitatelje zbog obimnosti teme upućujem na knjige već spomenutih autora, u kojima se mogu pronaći detaljni i dokumentirani opisi njihova stradanja. Ovdje donosim samo popis onih franjevaca koji su rođeni ili su živjeli u Cetinskom dekanatu, uz važnu napomenu da su oni gotovo svi ubijeni ili umrli od posljedica mučenja u ratu i poraću od partizana i komunističke vlasti. To su fra Leonard Bajić, fra Krsto Bazo, fra Jozo Borković, fra Stanko Bradarić, fra Ante Cvitanović, fra Petar Glavaš, fra Rafo Kalinić, fra Anselmo Kovačić, fra Milan Lapić, fra Stanko Milanović-Litre, fra Jozo Olujić, fra Petar Paviša, fra Vlade Pavlov, fra Jozo Poljak, fra Ante Romac, fra Ivan Romac, fra Nikola Šabić, fra Metod Vezilić, fra Rudolf Vučić i fra Bože Vugdelija.⁷³

2.2. Likvidacije civila

Ova je tema tek u začetku istraživanja i trebat će još dosta rada da bi se do kraja rasvijetlila. U ovoj prigodi navodim samo nekoliko primjera ratne "diktature komesara". U prvom primjeru opisana je sudbina dviju muških osoba iz Košuta, likvidiranih "po naređenju druga Milića", a u drugom, likvidacija "narodnog neprijatelja" Jurja Roguljića iz Docca Donjeg.

Podatak o odvođenju iz Košuta Marka i Ivana Odrljina od strane partizana nalazi se u zapisniku oružničke postaje u Trilju koji je poslan Velikoj župi Cetina u Omišu. Odmah nakon odvođenja ubijeni su 23. prosinca 1942. godine. Presudu su potpisali politički komesar Milić, pravim imenom Maksimilijan – Maks Baće, te komandir straže Ivan Perković. Evo cijelog teksta "komesarove presude": "Danas smo po naređenju druga Milića streljali seljake iz Košuta i to: Glavara sela Odr(lj)in Marka i Odr(lj)in Ivana, koji su sprovedeni od straže Kamešnica a optuženi da su špijuni te da su imali veze sa Talijanima i Ustašama. Toliko do znanja."⁷⁴

⁷³ P. Bezina, *Franjevci Provincije Presvetog Otkupitelja...*; P. Bezina, *Progoni biskupa, svećenika...*; S. Čovo, *Fra Leonard (Miško) Bajić*; S. Čovo, *Trolist mučenika...*; S. Čovo, *Fra Metod Vezilić*; S. Čovo, *Franjevci žrtve Drugoga sujetskog rata i poraća u Cetinskoj krajini*.

⁷⁴ Ivan Kozlica, Košučani likvidirani pred Božić 1942., *Triljski most V* (2010) 5, 86.

Likvidaciju Jurja Roguljića iz Doca Donjeg priznao je Kotarski NO Hvar u svom "povjerljivom" dopisu dostavljenom u prosincu 1945. godine Kotarskom narodnom sudu u Hvaru. Dopis je potpisao Dušan Marić, a u njemu se nalazi "spisak likvidiranih narodnih neprijatelja i popis ratnih zločinaca". Na popisu koji broji 98 osoba pod brojem 41 nalazi se Juraj Roguljić, sin Jurja, rođen u Dolcu Donjem, 40 godina, općinski redar, oženjen bez djece, koji je likvidiran 1943. "zbog suradnje s okupatorom".⁷⁵

2.3. Markovića jama - strogo čuvana tajna

Najteže likvidacije izvan borbenog djelovanja partizani su počinili pred kraj rata i u poratnom razdoblju. Čim bi zauzeli koje mjesto i grad, započeli bi s likvidacijama kako vojnog tako i civilnog stanovništva. Svojevrsna najava bleiburške tragedije dogodila se u triljskom kraju kada su partizani krajem svibnja i početkom lipnja 1944. likvidirali više od 120 zarobljenih domobrana i nekoliko civilnih osoba. Većinu su na Podima pokraj Graba bacili u Markovića jamu, duboku 55 metara. U likvidiranoj postrojbi bili su vojnici iz Imotskog, Tomislavgrada, Ljubuškog, Gruda, Posušja, Vrgorca, Ravnog, Nerežišća i Donjeg Vakufa. Među stradalima bilo je i pet osoba iz Tijarice Donje i Tijarice Gornje te jedna osoba iz obližnjeg Kamenskog. Bili su to Jure Omrčen, Ivan Pavić Antin, Ivan Pavić "Čulija", Mirko Pavić, Ivan Tokić "Carev" i Ante Krolo "Cibrin".⁷⁶

Za partizansko zauzeće Aržana i počinjeni zločin izvršitelji su ubrzo pohvaljeni i promaknuti. O samoj Markovića jami u javnosti se šutjelo sve do 1993. godine, kada su u organizaciji Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava iz jame izvađena najmanje 102 posmrtna ostatka s osobnim stvarima, upaljačima, lulama, češljevima, molitvenicima i očenašima.⁷⁷

2.4. Udbin popis 204 likvidirane osobe iz Kotara Sinj

Samo pet mjeseci nakon zločina počinjenog pokraj Graba dogodila se u Cetinskoj krajini još masovnija likvidacija od strane pripadnika partizanskih postrojba. Partizani su krajem listopada 1944., u početku javno, a kasnije pod okriljem noći, počeli s likvidacijama 204 osobe s područja Kotara Sinj. Teško je ne povjerovati da te, ali i druge poratne likvidacije koje su počinili pripadnici partizanskih

⁷⁵ B. Matković - I. Pažanin, *Zločini i teror u Dalmaciji...*, 551, br. 219.

⁷⁶ I. Kozlica, *Markovića jama*, 2014.; I. Kozlica, *Krvava Cetina*, 217-225.

⁷⁷ I. Kozlica, *Markovića jama*, 52-74.

postrojba nisu bile planirane i strogo nadzirane od samog vrha Ozne (OZN - Odjeljenje za zaštitu naroda), koja je u vrijeme ovih likvidacija još uvijek djelovala u strogoj tajnosti.⁷⁸

S masovnim ubojstvima u kotaru Sinj započelo se odmah nakon što su u listopadu 1944. Sinj i Cetinjsko područje zauzele postrojbe Narodnooslobodilačke vojske i Partizanskih odreda Jugoslavije. Popis likvidiranih osoba, i to ne svih, sastavilo je Opuномоćство Udbe za kotar Sinj i dostavilo ga 14. travnja 1948. Odjeljenju Udbe za Dalmaciju - IV. odsjek u Splitu. Tekst koji prethodi popisu likvidiranih osoba potpisao je Gojko Ćoso, a glasi: "U vezi Vaše depeše pod brojem 56 od grupa 113, od 10. ovog mjeseca, u prilogu Vam dostavljamo spisak likvidiranih narodnih neprijatelja sa našega kotara, koji su likvidirani u oslobodjenju Sinja, oktobra 1944 godine kratkim postupkom ili OZN-e Komande Cetinjskog područja, ili pak jedinica JA, koje su učestvovalе u oslobodjenju krajeva našega kotara. Takodjer su u spisak uvrštена i ona lica, koja su likvidirana – kao narodni neprijatelji poslije oslobodjenja naših krajeva, krijući se – kao banditi, spiljari ili dezerteri iz JA."⁷⁹ Na čelu Ozne Cetinjskog područja bio je Sinjanin Predrag Grabovac.⁸⁰

Treba napomenuti da se broj od 197 likvidiranih osoba što ga je G. Ćoso naveo na kraju popisa ne podudara sa stvarnim brojem na spisku navedenih osoba. Naime, nakon nekoliko prebrojavanja popisanih osoba ustanovio sam da se radi o 204 likvidirane osobe, od kojih je 140 iz župa Cetinskoga dekanata, 61 iz raznih mjesta kotara Sinj koja ne pripadaju Cetinskom dekanatu, te 3 osobe srpske nacionalnosti: Marko Katić iz Bračeva Dolca, Gojko Stanojević iz Otišića i Luka Bogovac iz Laktaca.

Sačuvani su i podatci o 15 ubijenih vojnika iz župa Bisko, Dicmo Donje, Dicmo Gornje, Koprivno i Srijane-Dolac Gornji. Svi

⁷⁸ U jednom izvješću OZN-e za oblast VIII. korpusa NOVJ Opuномоćенiku OZN-e Komande splitskog područja, kojega je 25. srpnja 1944. potpisao Lj. Ljubić, piše: "Naredjuje se svim Opuномоćенicima OZNE da upozore t.j. naredе svim povjerenicima u neoslobodjenim gradovima, da i poslije eventualnog oslobodjenja pojedinih naših mjesta i gradova moraju ostati i dalje u najstrožoj konspiraciji. Za neizvršenje ove naredbe biti će preko Vas svi odgovorni lično ovom Otsjeku. Težište današnjeg rada neka Vam bude usmjereno najviše i uglavnom na sredjivanje kartoteke narodnih neprijatelja, špijuna, agenata itd. u oslobodjenim i neoslobodjenim gradovima i selima, a naročito u ovim posljednjim." Usp. B. Matković - I. Pažanin, *Zločini i teror u Dalmaciji...*, br. 104, 316. Objavljeno i u *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. Dokumenti, knj. 4. Dalmacija*, (prir. Mate Rupić i Vladimir Geiger), Zagreb, 2011., br. 34, 125.

⁷⁹ B. Matković - I. Pažanin, *Zločini i teror u Dalmaciji...*, br. 234, 578-609. Objavljeno i u *Partizanska i komunistička represija...*, br. 284, 812-843.

⁸⁰ Usp. I. Kozlica, *Krvava Cetina*, 240.

	ŽUPE	STRADALI
1.	Bajagić	
2.	Bisko	11
3.	Bitelić	3
4.	Čačvina-Vrpolje	
5.	Čaporice	1
6.	Dicmo Donje	23
7.	Dicmo Gornje	4
8.	Dolac Donji	
9.	Gala	
10.	Grab	5
11.	Hrvace	3
12.	Koprivno	
13.	Otok	3
14.	Potravlje	10
15.	Ruda	
16.	Sinj	28
17.	Srijane-Dolac Gornji	
18.	Strizirep	
19.	Tijarica	2
20.	Trilj	9
21.	Trnbusi	
22.	Turjaci	10
23.	Ugljane	1
24.	Vojnić-Gardun	
25.	Voštane-Rože	
26.	Vrlika	20
27.	Zasiok	4
28.	Zelovo	3
	Sveukupno	140

oni bili su pripadnici Hrvatskih oružanih snaga (HOS), utamničeni u logoru Gripe u Splitu i potom likvidirani. Iz *Biska* je ubijen Petar Tukić, iz *Dicma Donjeg* Jozo Bošnjak, Ante Čapeta, Jakov Čapeta, Ivo Čatipović, Miško Čatipović, Nikola Martetić pok. Bože, Niko-

la Maretić pok. Jakova, Petar Maretić, Jakov Vrdoljak, Ante Zebić i Martin Zebić, iz *Dicma Gornjeg* Petar Matić, iz *Koprivnog* Nikola Podrug te iz župe *Srijane-Dolac Gornji* Ivan Burić.⁸¹

3. PARTIZANSKO-KOMUNISTIČKE LIKVIDACIJE U PORAČU

Svim žrtvama o kojima smo u ovom tekstu govorili treba pribrojiti i one civilne osobe koje su u poraću likvidirane na najsureviji način, noću i izvan naseljenih mjesta, s prešutnim pristankom novouspostavljene komunističke vlasti. Najmanje dvanaest ih je likvidirano u nekoliko župa Cetinskoga dekanata.⁸²

3.1. Komunističke likvidacije u poraću - Junaci noći

Splitski biskup Kvirin Klement Bonefačić uputio je 10. veljače 1947. dopis Komisiji za vjerske poslove NR Hrvatske u kojem je predstavnik vlasti upoznao sa 12 brutalnih ubojstava na području Sinjske krajine. Dopis je biskup završio riječima: "Sva ova brojna i grozna ubijstva dogodila su se u kratko vrijeme, u najbližoj okolici Sinja, pred očima Kotarskog N.O-a kuda ljudi sa Kotara često održavaju zborove, za mrkle noći, i uvijek od nepoznatih napadača. Ali svijet ipak znade i govori, koji bi mogli biti ti junaci noći, jer obično se čuje, da nisu daleko od mjesta zločina. (...)

Iznio sam ove žalosne slučajeve po pripovijedanju raznih ljudi, pa ne mora svaka sitnica biti ispravna i neka se ispriča."⁸³

Od dvanaest ubijenih ljudi koje biskup u tekstu navodi, iz župe Bajagić bile se dvije osobe, iz Gale jedna, iz Graba dvije, iz Otoka

⁸¹ B. Matković - I. Pažanin, *Zločini i teror u Dalmaciji...*, br. 128, 352-356. Objavljeno i u *Partizanska i komunistička represija...*, br. 66, 193-200.

⁸² Još uvijek nije utvrđen konačan broj stradalih osoba iz Cetinskoga dekanata koje su pripadnici postrojbi poubijali nakon 8. svibnja 1945. godine. Nakon tog datuma krenuo je veliki izbjeglički val vojnih i civilnih osoba prema Sloveniji i Austriji. Nekoliko desetaka tisuća ljudi nikad se nije vratilo svojim kućama. Na najbrutalnije načine likvidirali su ih pripadnici partizanske vojske. Među "bleiburškim žrtvama" nalazio se još uvijek neutvrđen broj osoba iz Cetinskoga dekanata, što bi trebala biti tema nekog budućeg znanstvenog rada.

⁸³ Miroslav Akmadža, *Crkva i Država. Dopisba i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i državne vlasti u Jugoslaviji*, Svezak I. 1945.-1952., Zagreb, Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić, Zagreb - Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2008., 119-121. Objavljeno i u M. Vidović, *Kvirin Klement Bonefačić...*, 249-253.

dvije, iz Potravlja jedna, iz Rude jedna, iz Trilja jedna, iz Turjaka jedna i iz Zasiok jedna.

Tekst koji se odnosi na postradale iz župe *Bajagić* glasi: "Dne 9. srpnja 1946. u mjesto BAJAGIĆ donesena je iz Sinjske bolnice MILOŠ TONA, djevojka od 19 godina, koja je tamo umrla od rana, koje joj je zadao nepoznati napadač, dok se nalazila na paši povrh Bajagića, gdje je bila nađena u krvi, sva izbodena nožem, a čak su joj i žile na rukama bile prerezane."⁸⁴

Dne 17. prosinca 1946. u jutro, u SINJU ključar zatvora našao je obješena SARATLIJU ANTU u ćeliji, u koju je dospio pred 2 dana. Isti je težak iz BAJAGIĆA, oko 40 god., oženjen, poznat u narodu kao malo 'šašav' - luckast te bi svakome u lice otkresao što ga ide. Zato je i došao s onu stranu brave i svršio."⁸⁵

O ubojstvu Ivana Mora iz župe *Gala* biskup piše: "Dne 15. kolovoza 1946. u mjestu GALA u večer ubijen je na staji ispod Kamešnice MORO IVAN, mladić od 24 god. Za vrijeme rata bio je hrvatski domobran, kao takav dospio u logor, ali slobodan se povratio kući i bavio se stočarstvom."⁸⁶

O ubojstvu dvoje župljana iz župe *Grab* u tekstu stoji: "Dne 24. rujna 1946. u mjestu GRAB-PODI bio je noću ubijen RATKOVIĆ LJUBO, mladić od 21 god. Za rata, kažu, da je bio među ustašama, ali povratio se kući koncem 1945. Malo prije smrti bio je pred regrutnom komisijom u Sinju i unovačen.

U mjestu GRAB-SVINJAČA dne 27. prosinca 1946. kasno u noć seljaci, vraćajući se sa derneka u Grabu, našli su na putu u Svinjači svega izmrcvarena nekoga ČIKARU, oko 30 god., prije financa u Sarajevu, a nakon oslobođenja postavljen kao pisar u nekoj zadruzi. Za Božić je došao kući da posjeti rodbinu pa je i on s prijateljima bio na derneku u Grabu. Na povratku dočekali ga nepoznati napadači i svega ga kamenjem istukli i isprebijali. Kada su seljaci naišli na njega, davao je još znakove života, ali je njegovo stanje već bilo beznadno."⁸⁷

O likvidacijama Ivana Omrčena i Stjepana Vugdelije iz *Otoka* zapisano je sljedeće: "Dne 30. rujna 1946. OMRČEN IVAN, oko 65

⁸⁴ M. Akmadža, *Crkva i Država...*, 119. Objavljeno i u M. Vidović, *Kvirin Klement Bonefačić...*, 250.

⁸⁵ M. Akmadža, *Crkva i Država...*, 120. Objavljeno i u M. Vidović, *Kvirin Klement Bonefačić...*, 251.

⁸⁶ M. Akmadža, *Crkva i Država...*, 120. Objavljeno i u M. Vidović, *Kvirin Klement Bonefačić...*, 250.

⁸⁷ M. Akmadža, *Crkva i Država...*, 120-121. Objavljeno i u M. Vidović, *Kvirin Klement Bonefačić...*, 252.

god., težak, iz UDOVIČIĆA, dok se je vraćao iz Trilja, gdje je bio na sajmu, dočekan od nepoznatih lica bio je ubiven blizu sela.

Dne 18. listopada 1946. u večer u mjestu OTOKU, na putu prema komšiluku LITRIĆA, dok je pratio kući jednu svoju mladu rodicu, bio je iza leđa napadnut od dva čovjeka VUGDELIJA STJEPAN, mladić od 26 godina, stud. iur., od kojih je jedan uhvatio Vugdeliju za ramena, naglo njime zavrteo te zamahnuvši desnom rukom, u kojoj je držao nož - jedanput pa drugi [put] - preklao ga! Djevojka je pomagala, ali napadači su pobjegli u noć prema ROTNJACI -UDOVIČIĆIMA. Vugdelija je bio obljubljen od naroda u selu, jer svakome pri ruci kao tajnik mjesne Gospodarske zadruge, pa mu je, kažu, i vlast izrazila priznanje za savjesno i točno vođenje računa. Osim toga bio je i orguljaš u župnoj crkvi i baš toga dana (Sv. Luka) je bila svečanost i dernek u selu, pa mnoštvo svijeta. God. 1945. na taj isti dan bio je potpisani u Otoku u krizmi i upoznao je tragično poginulog mladića.

Neka bude još slobodno pripomenuti ovom prilikom, da je u selu OTOKU (Sinjskoga kotara) već bačena parola i čuje se, da će se za gradnju Doma upotrebiti kamen sa ogradnog zida groblja i popaljene župne kuće, pa će se rušiti.”⁸⁸

O događaju s tragičnim završetkom u *Potravlju* kada je na blagdan sv. Stjepana 1946. nožem usmrćen Mate Hrgović, biskup Bonefačić piše: “U mjestu POTRAVLJE na Stjepan-dan, dne 26. prosinca 1946. bila je crkvena služba. Odmah po svršetku, malo iza podne - po običaju zametnulo se kolo. Bilo je dosta svijeta iz POTRAVLJA, MALJKOVA i SATRIĆA. Na početku već opazilo se neko odvajanje i neko izazovno nastupanje pojedinaca: Potravčani i Maljkovčani su počeli igrati svoje starinsko narodno kolo uz pjevanje poznatih im ljubavnih pjesama, dok su Satričani uhvatili zajedničko kolo i pjevali neke izazovne pjesme, pometajući drugo kolo, koje se je dva puta odmaklo. Tako je došlo do rječkanja s jedne i s druge strane te su neki od Satričana stali nešto predbacivati i prijetiti Maljkovčanima, na što se je jedan od njih zaletio s nožem na MATU HRGOVIĆA, predsjednika N.O-a iz Satrića, koji je na mjestu ostao mrtav, a još jedan je bio ranjen.”⁸⁹

O stradanju u *Rudi* Marijana Bitunjca zapisano je: “U mjestu RUDA u noći 22./23. siječnja 1947. ubijen je BITUNJAC MARIJAN od 28 god., težak, ali još i prije rata bio je po svijetu u Češkoj,

⁸⁸ M. Akmadža, *Crkva i Država...*, 120-121. Objavljeno i u M. Vidović, *Kvirin Klement Bonefačić...*, 251-252.

⁸⁹ M. Akmadža, *Crkva i Država...*, 120. Objavljeno i u M. Vidović, *Kvirin Klement Bonefačić...*, 251-252.

Njemačkoj i dr. kao galantar-kućarac, i radnik. Pred godinu dana došao je kući i oženio se. Radilo bi se navodno o nekoj zavjeri protiv seoskih odbornika.”⁹⁰

O brutalnom ubojstvu Anđelka Šipića iz župe *Trilj* biskup navodi sljedeće: “U mjestu VEDRINE kraj TRILJA dne 29. prosinca 1946. u jutro našli su na putu svega izprebijana i istučena ŠIPIĆ ANĐELKA, mladića od 16 god., koji je bio sakat u lijevoj ruci. Vraćao se iz Trilja u Vedrine i sačekan od nepoznatih - sasut kamenjem. Sam dr. Boko u komisiji zgražao se nad tolikim zvjerstvom.”⁹¹

O tragičnoj sudbini Ljube Ančića iz župe *Turjaci*, koji je ubijen u Glavicama kod Sinja biskup piše: “Dne 25. studenog 1946. u mjestu GLAVICE-SINJ u noći ubiven je iz revolvera ANČIĆ LJUBO, mladić od 25 god. iz Turjaka. Za rata je bio u hrvatskoj vojsci i dospio je u logor, ali oslobođen došao kući. U rujnu bio je uzet u narodnu vojsku i spremao se da nastupi službu u kadru. Prije odlaska pošao je da pozdravi sestru udatu u Glavicama, ali na povratku dočekan od nepoznatih napadača, bio je pogođen i ostao na mjestu mrtav.”⁹²

Isto se dogodilo i Ivanu Domljanoviću iz *Zasioka*, čiji je život tragično skončan u Muću Gornjem. O tom ubojstvu biskup Bonefačić je napisao: “Na Božić, 25. XII. 1946. na mjesnom groblju u ZASIOKU je otac ukopao svoga sina: DOMLJANOVIĆ IVANA, mladića od 35 god., tangara-vlasnika mastione odjela u Sinju. On je tri dana prije pošao iz Sinja u MUĆ GORNJI, da kupi neki kotao, a odatle da je otišao u Split. Međutim su ga našli na groblju u MUĆU GORNJEM svega izmrcvarena: polomljene kosti na rukama i nogama, a dva metka su mu prošla kroz slabine. Otac se zanimao za slučaj sina, pa ga mrtva donio do Zasioka.”⁹³

3.2. Otkrivanje vlastitih zločina

Sve što je u ovom radu navedeno temelji se na pisanim svjedočanstvima, ratnim i poratnim, poglavito “partizanskim i komunističkim”. Sva ta svjedočanstva, ali i neka druga, dokazuju da se gotovo

⁹⁰ M. Akmadža, *Crkva i Država...*, 121. Objavljeno i u M. Vidović, *Kvirin Klement Bonefačić...*, 252.

⁹¹ M. Akmadža, *Crkva i Država...*, 121. Objavljeno i u M. Vidović, *Kvirin Klement Bonefačić...*, 252.

⁹² M. Akmadža, *Crkva i Država...*, 120. Objavljeno i u M. Vidović, *Kvirin Klement Bonefačić...*, 251.

⁹³ M. Akmadža, *Crkva i Država...*, 121. Objavljeno i u M. Vidović, *Kvirin Klement Bonefačić...*, 252.

ni jedan zločin nije dogodio slučajno. U nastavku donosim nekoliko dokumenata koji na najbolji način pokazuju o čemu je zapravo riječ.

U izvješću Ozne za oblast VIII. korpusa NOVJ OZN-i za Hrvatsku, datiranom 1. kolovoza 1944., u kojem se opisuje stanje u IX. i XX. diviziji i Srednjodalmatinskoj grupi odreda NOVJ, zabilježeno je nekoliko nepravilnosti: "Na sektoru Mosora, gdje operišu jedinice Mosorskog odreda streljano je u posljednje vrijeme više ljudi, za koje se je imalo podatke da saradjuju sa okupatorom i narodnim neprijateljima, ali streljanja su izvršena bez ikakova sudjenja od strane naših vojnih sudova."⁹⁴

Kakve su bile komesarske preporuke za osobe koje je u nekom mjestu trebalo likvidirati, vidljivo je iz dopisa Kotarskog komiteta KP Hrvatske Sinj upućenog Vojnom sudu oblasti VIII. korpusa NOVJ pri Komandi cetinskog područja. Dopis je datiran u Sinju 9. kolovoza 1944. godine, a u njemu piše: "U vezi vašeg dopisa br. 10/44, od 1.VIII-1944, javljamo vam sljedeće: Jukić Mate iz Otoka nikada nije bio uz naš pokret, ima 2 sina u ustašama, 1 brata u žandarima, njega se može likvidirati mi nebi ništa izgubili politički čak narod u Otoku misli da je već streljan i nitko nepostavlja pitanje u vezi njega, čak bi politički dobili njegovim likvidiranjem."⁹⁵

Iz izvješća Drage Desputa, člana Sudskog odsjeka Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, datiranog 17. siječnja 1945. i upućenog Centralnom komitetu KPH, vidljiva su priznanja o likvidacijama u Dalmaciji, ali i kadrovskim i organizacijskim poteškoćama koje su imali pripadnici Ozne u svom radu. Iz Izvješća izdvajam sljedeće podulji navod:

"U duhu te direktive od Dubrovnika - Knina pa do Zadra likvidiran je stanovit broj ljudi. Od likvidiranih jedan su dio domaći ljudi, a jedan dio zarobljenici naši državljani, koji su bili u zarobljeničkim logorima. Za jedan dio od likvidiranih zatraženo je od naših vojnih sudova da se izrade presude u svrhu objavljivanja, što je i učinjeno. Kod sprovođenja navedene direktive sa strane drugova, koji su je sprovodili, učinjeno je krupnih pogrešaka. Prvo, sve je radjeno vrlo nekonspirativno. Tako su na primjer iz zatvora i zarobljeničkog logora u Splitu odvođeni zatvorenici i zarobljenici u kamionima u grupama različitog broja sa izjavom, da idu u vojsku. Razumije se, da je to bilo vrlo providno i neuvjerljivo, jer nitko ne može vjerovati da će se zatvorenici i zarobljenici ravno iz zatvora ili zarobljeničkog

⁹⁴ B. Matković - I. Pažanin, *Zločini i teror u Dalmaciji...*, br. 108, str. 327. Objavljeno i u *Partizanska i komunistička represija...*, br. 35, str. 132.

⁹⁵ B. Matković - I. Pažanin, *Zločini i teror u Dalmaciji...*, br. 108, str. 327. Objavljeno i u *Partizanska i komunistička represija...*, br. 38, str. 135.

logora voziti u kamionima u jednice, dok naši borci idu pješice, a s druge strane, kad su porodice likvidiranih počele obilaziti naše jedinice tražeći svoje članove i razumje se nisu ih mogli pronaći, brzo im je postalo jasno što se je s njima desilo. Vrativši se svojim kućama, razumije se da o tome nisu šutile, nego na veliko pripovjedale. Drugo, kod sprovođenja te mjere upotrebljavani su ljudi nedovoljno ozbiljni, što dovoljno dokazuje priloženi prilog komandanta zarobljeničkog logora u Splitu druga Milate (Ante Kilaf, o.a.), u kojem je iznio uz službeni pečat logora i svoj potpis, tačan broj lica, koji su iz logora odvedeni i jačinu pojedinih grupa, uz usmeni komentar, da su ta lica odvedena u podrum neke zgrade gdje su postreljana. (...)

Četvrto, kod sprovođenja te mjere drugovi koji su je sprovođili bili su vrlo površni. Kao primjer navodimo slučaj koji se je desio u Dubrovniku, gdje je u oglasu osuđenih na smrt bio naveden i jedan građanin Dubrovnika, koji se je u tom momentu nalazio na slobodi i u oglasu među strijeljanima čitao svoje ime i prezime; - ili slučaj u Splitu gdje se još i danas nalazi u sudskom zatvoru jedan građanin Splita, koji je bio odredjen za strijeljanje i neposredno prije odvođenja na strijeljanje nekim slučajem dospio je u sudski zatvor. Kod OZN-e je zaveden u popisu likvidiranih. (...) Osim toga medju likvidiranim ima i takovih, koji se nikako nisu smjeli likvidirati unutar četiri zida. Njih je trebalo najprije raskrinkati medju narodom, izvesti na javno sudjenje i onda suditi. Kao primjer navodim slučaj sa 20 popova u Dubrovniku. (...) Pod kraj studenoga mjeseca prošle godine organima odsjeka za zaštitu naroda izdata je nova direktiva po kojoj oni više nemaju ovlaštenje da vrše likvidaciju bez suda, osim naročitih izuzetaka. Usprkos toga na nekim sektorima organi OZN-e nisu se te direktive pridržavali. Navodim slučaj u Sinju, gdje je tamošnja OZN-a u momentu svog rasformiranja likvidirala, koliko je poznato, 6 ljudi iz Sinja i okolice, a da za to nije postojao nikakav razlog. (...)

U Biokovskom području je takodjer OZN-a likvidirala oko 20-25 osoba nakon primitka nove direktive, a bez ikakvih posebnih razloga. Nadalje na našoj konferenciji svih predsjednika sudskih vijeća i sudskih organa izvjestio me je istražitelj vijeća kod biokovskog područja da tamošnji opunomoćenik OZN-e sadistički muči ljude, a onda traži od suda da se isti moraju osuditi bez obzira da li im se krivnja ustanovi ili ne, jer bi bilo vrlo nezgodno da ih se pusti na slobodu nakon što su tako istučeni. Kao primjer naveo mi je slučaj dviju žena, seljakinja, koje je isti organ OZN-e najprije strahovito istukao, a onda im nije dao vode za piti tako, da su bile prisiljene piti svoju vlastitu mokraću; - ili slučaj iz splitskog područja, odnosno sudskog vijeća u čiji su zatvor dopraćene dvije žene iz komande

mjesta Kaštela gdje su bile zlostavljane - palili su im noge itd. - a za koje se u toku postupka ustanovilo, da nisu gotovo ništa krive i trebaće ih osloboditi. Osim toga ima slučajeva da imovina nekih lica, koja su u prvim danim uhapšena razgrabljena i raznijeta, a od suda se traži da iz tih razloga ti moraju svakako biti kažnjeni. Ili slučaj sa 74 godine starim svećenikom don Antom Dragoševićem iz Omiša kome su takodjer sve stvari razvučene, a iz razloga, što se u toku postupka nije moglo ustanoviti neko teže djelo, a iz političkih razloga trebalo je donijeti ili uslovnu kaznu ili oslobadjajuću presudu. U jednom i u drugom slučaju zahtjev da se isti moraju kazniti iz napred navedenog razloga dat je sa strane članova kotarskog komiteta, koji su se nastanili u njihovim kućama. (...)

Na završetku navodim izjavu opunomoćenika OZN-e XIX divizije, koji mi je kazao da mu opunomoćenik OZN-e zadarskog područja šalje u jedinicu ljude s napomenom da ih se u jedinici na zgodan način likvidira, jer da je nemoguće izvesti ih pred narodni sud pošto ga sud ne bi osudio na smrt."⁹⁶

ZAKLJUČAK

Umjesto zaključnih misli poslužit ću se riječima koje su izrečene na već spomenutom savjetovanju oblasnih političkih sekretara KP Hrvatske za Dalmaciju 6. veljače 1945., na kojem se raspravljalo i o "popovima". Mislim da taj tekst najbolje objašnjava sva ubojstva i represije koje su partizani i poslijeratna vlast, koji su bili pod strogom kontrolom Komunističke partije, počinili za vrijeme rata i u poraču. U Zapisniku sa savjetovanja stoji:

"Popovi su nam neprijatelji. Katolička crkva je pripremala i odgajala sve što je ustaško i nezdravo u narodu. Pristupanje popova pojedinaca u Front je posljedica snaga masa. U borbi s njima moramo biti oprezni i vanjska hajka protiv njih nije oportuna. Vatikan je moćna snaga. Ali to nikako ne znači, da ćemo dozvoliti pomirljivost prema njima ili da ćemo u Fronti trpiti mir, jer to bi bilo rušenje jedinstva. Budno paziti svaki njihov korak i tražiti intervenciju Fronte. Neka sam narod, neka svaki naš čovjek raskrinkava i udara po njihovim smicalicama, neka ih tjera kad dodju da unašaju nemir i ruše jedinstvo."⁹⁷

⁹⁶ B. Matković - I. Pažanin, *Zločini i teror u Dalmaciji...*, br. 6, 83-88. Dokument je objavljen i u *Partizanska i komunistička represija...*, br. 96, 288-293.

⁹⁷ B. Matković - I. Pažanin, *Zločini i teror u Dalmaciji...*, br. 7., 89-90.

PARTISAN LIQUIDATIONS IN THE DEANERY OF CETINA IN WORLD WAR II AND IN POST-WAR PERIOD (1941-1947)

Summary

The centre of the author's interest are numerous persons from the Deanery of Cetina (up to November 14th 1954 it was called the Deanery of Trilj/Sinj) who were liquidated by the partisan army beyond the war operations, as well as the persons who were brutally murdered, mainly under cover of darkness, in the same Deanery at the end of the war and in the post-war period by the newly established government, which was, as well as the partisan movement, under the control of the Communist Party. The reason for choosing this subject lies solely in the fact that those liquidations and repressions were generally shrouded in silence until the beginning of the democratic changes. The introduction of the article presents all the important references to the subject of suffering. Then follows the chapter that shows in tabular form the entire, though still not the final, number of people who were killed by all the armies in the Deanery of Cetina in the World War II. The article originated on the basis of bibliography and archival materials, published and unpublished. This article only partially uses up the subject and opens new areas of work. The author is convinced that it is necessary to work on until the final number of victims in the Deanery is discovered and the circumstances of their suffering investigated, which is the hardest part of the process of research, but is also a major prerequisite for an interdisciplinary approach to the subject.

Keywords: Deanery of Cetina, World War II, post-war period, partisan liquidations, "commissar's dictatorship", "heroes of the night", list of victims